

X. Sousa Fernández (2003): “Léxico dialectal e estandarización”, en M. Álvarez de la Granja / E. X. González Seoane (eds.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 129-146.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

LÉXICO DIALECTAL E ESTANDARIZACIÓN

Xulio Sousa Fernández

Instituto da Lingua Galega. USC

Agradézzolles ós organizadores deste encontro o seu convite para participar neste foro de discusión sobre léxico e estandarización. Na miña contribución vou tratar de presentar algunhas reflexións sobre a forma en que as variedades xeográficas están representadas no estándar léxico. Para este fin, primeiro intentarei definir e situar as dúas variedades de lingua que vou tratar, dialectos e estándar; a continuación describirei sucintamente o modelo seguido para a constitución do estándar do galego, e por último ilustrarei de que xeito inflúen os dialectos galegos na constitución do estándar léxico.

1. OS DIALECTOS

Na lingüística moderna o termo dialecto utilízase para facer referencia de xeito xeral a calquera variedade da lingua compartida por unha comunidade de fala. Os dialectos son as verdadeiras actualizacións das variedades das linguas, polo que parece axeitado afirmar que cando se di que alguén fala alemán, galego ou chinés o que realmente sucede é que esa persoa utiliza unha determinada variedade dalgunha desas linguas: a das mulleres de máis de sesenta anos con educación universitaria de Hannover, a dos mozos da Mezquita con estudos primarios, ou a dos campesiños da provincia de Guangdong, no sur da China. Os dialectos son variedades continuas que se adoitan organizar ó seren estudadas utilizando esencialmente catro parámetros: o espacial, o sociocultural, o situacional e o estilístico ou expresivo. Cada unha destas dimensións dá lugar a diferenciacións que se entrecruzan e interrelacionan.

Para os lingüistas tódolos dialectos dunha lingua teñen o mesmo valor, cada variedade é unha forma de realización da lingua e como consecuencia ningún dialecto é polas súas características lingüísticas mellor nin peor ca ningún outro, nin merecente de maior atención ou estima. O resto das per-

soas que non son lingüistas adoitan categorizar os dialectos conforme a unhas xerarquías de prestixio que son reflexo de estruturas de poder social, económico e cultural. Desta categorización xorde a asociación entre un dialecto determinado e o estatus socioeconómico e cultural dos individuos. Estas asociacións atanguen fundamentalmente ás variacións no parámetro vertical, é dicir, ás diferencias de lingua vinculadas ou relacionadas con factores socioculturais: as variedades prestixiadas ou sentidas polos falantes como modélicas acostuman ser as faladas polas clases sociais que ocupan os lugares máis elevados da xerarquía socioeconómica. As particularidades fonéticas, morfolóxicas, sintácticas e léxicas ligadas ás variedades verticais sêrvenlles ós falantes para situar socialmente ós seus interlocutores (para conxecturar o seu nivel educativo, a súa formación cultural e mesmo para descubrir o seu estatus socioeconómico).

Nesta contribución voume ocupar tan só das variacións no eixo horizontal, das diferenciacións de lingua que están ligadas á dimensión espacial, que son aquelas que delatan a nosa procedencia, as que lles indican ós nosos interlocutores de ónde vimos. Aínda que como acabo de sinalar o termo dialecto se emprega na actualidade como sinónimo de variedade lingüística, na tradición romanística cando se fala de dialectos é para referirse de xeito específico ás variedades rexionais dunha lingua. Na actualidade o incremento dos vínculos entre as sociedades e a facilidade de comunicación das persoas fixeron que para calquera cidadán sexa moi doado decatarse da existencia de variedades lingüísticas rexionais. Para apreciar a diversidade lingüística nin sequera é preciso viaxar, pois os medios de comunicación audiovisuals fánnola patente a cotío.

Os falantes son capaces de decatarse de cómo a pronuncia, a entoación e os nomes das cousas lles serven para coñecer se os seus interlocutores pertencen ou non á súa comunidade de fala. Incluso se atreven a realizar xuízos sobre a calidade das distintas variedades rexionais: se o galego de Lugo é mellor có de Ourense, ou se o das rías é máis fino có do interior. Pero ademais os galegos están expostos, especialmente a través da televisión, da radio e do ensino, a unha variedade de lingua non coincidente plenamente con ningunha variedade rexional, e que conforme ós datos que proporcionan algúns estudos sociolingüísticos consideran aceptablemente boa, pero en certo grao distinta da que eles falan¹. Esta variedade é a que se denomina variedade estándar.

1 Máis da metade dos enquisados para a elaboración do Mapa Sociolingüístico de Galicia (51,3%) considera que o seu galego e o da TV son nalgunha medida diferentes, unha porcentaxe similar (48,7%) cre que son semellantes (Seminario de lexicografía 1996: 494-495); sobre a calidade da lingua, os informantes coidan que o galego da TV é algo mellor (3,42) có galego falado na súa zona (3,03) (idem, 496-497).

2. A VARIEDADE ESTÁNDAR

O estándar é outra variedade máis das linguas, pero unha variedade moi particular. Se as variedades ás que antes fixen referencia xorden de maneira natural en tódalas linguas (di R. Lafont que o dialectalismo é o estado natural das linguas), a que se denomina estándar xorde da incidencia consciente e sistemática da sociedade sobre a lingua, é dicir, é o resultado dunha intervención da sociedade sobre o feito lingüístico co obxectivo de establecer e regular unha variedade que sirva de modelo para tódolos usuarios e que funcione como vehículo de comunicación formal e normalizada gramatical, ortográfica e lexicamente. A tentación ou a necesidade de intervir sobre o curso natural das linguas para establecer unha variedade común coincide case sempre con períodos históricos en que se reconece con máis forza a conciencia de singularidade dunha comunidade. É dicir, son sempre factores sociais e históricos os que conducen ó inicio dun proceso de estandarización. A norma resultado deste proceso é vista polos seus promotores como un símbolo de unificación social e política, en tanto que crea ou consolida un sentimento comunitario de unidade.

A estandarización é un proceso complexo que ten unha compoñente de orde social e política (a difusión e implantación da variedade proposta) e outra de orde lingüística, máis técnica e que compete ós especialistas: gramáticos, lexicógrafos, etc. Os métodos de actuación na configuración dunha variedade que funcione como referente lingüístico son variados: unha das opcións é promocionar unha variedade xeográfica ou social existente na lingua (como foi o caso do francés e do italiano), outra é recuperar unha variedade histórica non falada na actualidade (como ocorreu para a constitución do hebreo moderno a partir do hebreo bíblico) e unha máis consiste en elaborar a partir dos dialectos falados unha variedade supradialectal que poida servir de identificación para tódolos falantes. Cada un destes modelos supón un distinto nivel de intervención sobre a lingua: o nivel é baixo cando se adopta e divulga unha variedade xa existente (por exemplo, o inglés londiniense), e o nivel de intervención é alto cando se parte dunha variedade non falada que se axeita para ser empregada como variedade moderna (é o caso do hebreo); entre os dous extremos sitúanse outros niveis intermedios para os que serven de exemplo o francés, que é unha forma modelada pola *Académie française* do dialecto parisiense, ou mesmo o galego moderno, que os académicos elaboraron fundamentalmente a partir das variedades dialectais faladas na actualidade.

Este último modelo, que algúns estudiosos denominan composicional (Bibiloni 1997), foi o que se seguiu na constitución do estándar galego actual. É un modelo de estandarización integrador, pois parte dunha idea pre-

via de comunidade lingüística e da vontade de integración de tódalas variedades xeográficas que a constitúen. O estándar resultante da aplicación deste modelo é en principio máis artificial, xa que non coincide con ningunha das variedades existentes, pero como contrapartida aspira a que os falantes de tódalas variedades lingüísticas se poidan sentir recoñecidos e implicados nel de xeito máis igualitario. Na introducción ás *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* faise expresa esta intención dun modelo de lingua normativa supradialectal e integrador:

O galego normativo ten que se-lo vehículo expresivo común e válido para todo o pobo galego, voz apta e dispoñible para as súas manifestacións tanto escritas coma orais, tanto artísticas coma utilitarias. Consecuentemente, o galego común non pode basearse nun único dialecto, senón que debe prestar atención preferentemente á extensión xeográfica e demográfica das formas para seleccionalas normativas. Ha de ser, pois, supradialectal e lograr que o maior número posible de falantes se identifiquen coas solucións acordadas (RAG/ILG 1995: 9).

A reclamación deste padrón de lingua supradialectal que poida ser asumido como propio por tódolos galegos non é nova, pois figura xa en moitos escritos reivindicativos do século XIX (Hermida 1992:195-203).

A pesar deste propósito declarado de que a lingua normativa teña un carácter supradialectal, na elaboración do estándar galego tamén se atenderon outros criterios, como a práctica na tradición escrita e a harmonía coas outras linguas romances, singularmente co portugués. Polo tanto, non resulta estraño que en ocasións se afirme que nas *Normas* se recoñece unha preferencia polas solucións occidentais, xustificada polo predominio literario e demográfico da Galicia occidental (Santamarina 1994). Con todo, esta apreciación é provisoria, xa que aínda non se dispón de estudos que analicen cuantitativamente o peso e o predominio no estándar das distintas variedades rexionais, e ademais parcial, dado que afecta unicamente ós aspectos morfolóxicos que se determinan nas *Normas*.

3. O LÉXICO E A VARIEDADE ESTÁNDAR

No desenvolvemento dun proceso de estandarización, despois de acordar a variedade de lingua que se vai converter en estándar, os lingüistas deben desenvolver o labor de codificación desa variedade, é dicir, teñen que establecer a súa ortografía, elaborar unha gramática de uso e emprender a redacción dun dicionario. Estes tres labores adoitan desenvolverse na secuencia cronolóxica en que acabo de citarlos, é dicir, a selección do vocabulario

sitúase despois do establecemento do código gráfico e da fixación da morfoloxía flexional (gramática fundamental). Ademais, esta escala cronolóxica marca tamén un baremo de tolerancia, isto é, son permitidas máis facilmente ou sentidas como menos graves polos usuarios as desviacións no léxico ca na gramática e as desta menos cás que afectan ó sistema gráfico. O desenvolvemento desta escala podémolo empregar como guía para seguir a historia da fixación da norma do galego moderno e tamén para constatar que as disputas e diverxencias son frecuentes cando se discute a forma gráfica, pero a penas se producen cando se trata de escoller, por exemplo, a forma común para lle chamar á folla do piñeiro, ¿debe ser *frouma*, *agulla*, *candea*, *rama*, *faísca*, *poma*...?

O modelo de estándar composicional que se seguiu na constitución do galego moderno ten como un dos principios fundamentais a integración dos dialectos para a elaboración da forma modélica da lingua. Pero dialecto e estándar son por definición conceptos encontrados: os dialectos significan diversidade (variación) e o estándar é a forma da lingua codificada para que varíe o menos posible e sexa maximamente útil; a uniformidade do estándar é a que xustifica a súa existencia e permite a súa funcionalidade. Polo tanto conciliar a diversidade coa necesaria uniformidade semella labor complexo e difícil. Con todo, o exemplo das *Normas* serve como evidencia de que esa conciliación é posible no que se refire á morfoloxía. Cómpre preguntarse se no plano do léxico estándar tamén se está a procurar esa integración dialectal.

Para dar unha reposta firme e concluínte a esta interrogante será preciso realizar unha análise do léxico estándar máis pomenorizada e ambiciosa cá que eu vou presentar aquí. Con todo, creo que os exemplos que vou expoñer ilustran algúns dos camiños que se están a seguir na selección e fixación do léxico estándar con respecto á integración das variedades dialectais. Anticipando as conclusións, creo é posible afirmar que os principios que rexen o labor dos especialistas en planificación léxica non son sempre coincidentes cos que gobernaron a redacción das *Normas*. É posible afirmar que a maioría das propostas léxicas realizadas teñen carácter supradialectal, en tanto que non se descubren especiais preferencias polas formas dunha área xeográfica específica, e ademais faise patente que é pretensión dos planificadores aproveitar e integrar a diversidade dialectal do galego.

4. UNIDADE E DIVERSIDADE NO LÉXICO

A continuación vou utilizar uns exemplos para mostrar de que xeito se integran e aproveitan os dialectos na constitución do galego estándar. Para determinar qué é o léxico estándar tiven en conta por unha parte o diccio-

nario da RAG e tamén o uso que das formas que empreguei como ilustración se fai nos textos escritos e nos medios audiovisuais. O labor de fixación do estándar léxico está moi diversificado. Aínda que existe unha institución académica encargada desta empresa, o traballo de confección de dicionarios tamén o desenvolven lexicógrafos independentes; ademais existen organismos públicos que contan con gabinetes de corrección nos que se realizan escollas e propostas léxicas que teñen certa transcendencia. A selección do dicionario da RAG como referente xustifícase por estar considerado como o vehículo de expansión do modelo léxico da variedade estándar. Os datos sobre as variedades xeográficas do galego están extraídos do material aínda sen publicar do *Atlas Lingüístico Galego*.

Na constitución do estándar léxico cómpre ter presente a distinción entre dous campos de actuación: o das variedades formais, no que os planificadores deben favorecer unha das formas posibles (*amencer* ó lado de *amaecer*, *amaeser*, *amaicer*, *ameiser*, *mencer*, *amancer*, etc.), e o das formas sinonímicas (palabras sinónimas con diferente implantación xeográfica) que é o que vou pasar a tratar.

Como punto de partida pódese observar cál é a situación dos dialectos galegos con respecto ó léxico. No galego, ó contrario do que ocorre noutras áreas lingüísticas, non se percibe coincidencia no trazado das isoglosas que delimitan as distintas variantes fonéticas, morfolóxicas e léxicas. Os fenómenos dialectais ocupan no territorio de fala galega áreas desiguais que moi poucas veces se solapan na súa totalidade. Se o resultado da representación cartográfica destes fenómenos semella coma se o galego fose un complicado e enmarañado sistema de falares (Fernández Rei 1990: 36), tamén evidencia e confirma a afirmación de varios dos estudiosos das variedades xeográficas galegas sobre a inexistencia de auténticos dialectos dentro do galego, dialectos como variedades singulares e caracterizadas por unha homoxeneidade interna (fonética, morfoloxía e léxica). Da comparación entre o mapa 1 (Cintra 1983) e o mapa 2 (Dubert e Sousa 2002) apréciase que as isoglosas que marcan a distribución das formas de denominación dos mesmos oito conceptos² constituítese no territorio portugués nun feixe que marca a separación entre o portugués noroccidental e o portugués meridional, mentres que no territorio galego non se dá unha converxencia similar no traxecto das isoglosas, e só cabe falar, provisionalmente, dunha maior homoxeneidade léxica do galego occidental.

2 Os conceptos estudados son os que corresponden ás voces *muxir* (1), *ubre* (2), *soro* (3), *machorra* (4), *año* (5), *cabrito* (6), *espiga* (7) e *queixo* (8). Os números entre parénteses identifican as isoglosas dos mapas 1 e 2.

O estudio máis exhaustivo sobre a diversidade lexical das variedades rexionais galegas foi realizado polo investigador portugués João Saramago (Saramago 2002). Este estudioso analizou a diferenciación lexical nos territorios galego e portugués a partir dos datos para 45 conceptos tirados do *Atlas Lingüístico da Península Ibérica* (para o portugués) e do *Atlas Lingüístico Galego* (para o galego). No momento de analizar os resultados que se observan na representación dos índices de distancia lexical (mapa 3³), o investigador portugués destaca en primeiro lugar que o número de preguntas analizado é limitado para poder extraer conclusións definitivas. Con todo, encontra algúns elementos que se poden interpretar como indicadores da diferenciación lexical que se verifica nas áreas estudadas. En primeiro lugar, destaca a maior concentración de interpuntos superiores á media no territorio portugués ca no galego, o que supón unha maior homoxeneidade lexical do territorio lingüístico galego, ou unha diferenciación lexical menos notable entre áreas xeográficas galegas. Ademais, observa a coincidencia entre a fronteira política que separa os dous territorios e a fronteira lexical. Por outra parte, para o dominio galego non percibe a existencia dunha área que destaque pola súa maior diferenciación lexical, ó non se descubriren isoglosas continuas que permitan enxergar algunha zona diferenciada. Non obstante, constata que a maioría dos interpuntos superiores á media (círculos negros) están concentrados nos bloques occidental e oriental. En conclusión, e aínda á espera de estudos de carácter máis concluínte, entre as variedades xeográficas do galego non se reconece ningunha que poida considerarse como lexicalmente máis marcada. Esta circunstancia favorece o labor dos estudiosos encargados do establecemento do léxico estándar, xa que resultará máis difícil que o conxunto das escollas se identifiquen con algunha das variedades rexionais.

O primeiro exemplo co que vou abordar para exemplificar o tratamento das variedades léxicas no estándar é o que ilustran os mapas 4 e 5. Nos dous casos trátase de denominacións que se dan cun reparto homoxéneo e que ocupan unha extensión moi similar. O mapa 4 dá conta do reparto das denominacións *pita* e *galiña*, no mapa 5 represéntase a distribución de *porco* e *cocho* (os triángulos indican os lugares en que se rexistrou tamén como resposta *marrao*). As cinco formas aparecen rexistradas no DRAG e son trata-

3 No estudio análizase o índice relativo de distancia ou disimilitude (IRD) entre os puntos do territorio estudado con respecto ás repostas ós 45 conceptos. No mapa 3 a distancia mínima de diferenca lexical represéntase co círculo branco máis pequeno e a distancia máxima co círculo negro máis grande, o resto dos símbolos (en total son seis) representan as distancias intermedias. Aínda que é un traballo introductorio serve para constatar cuantitativamente o que moitos estudiosos sinalaron intuitivamente.

das como sinónimas (*pita=galiña; porco=cocho=marrán*), sen embargo o uso demostra unha notoria preferencia por *galiña* e *porco*, que son as utilizadas a cotío nos medios de comunicación, nos vocabularios e na maioría dos textos de ensino.

O mapa 6 mostra o reparto das denominacións recollidas para a 'parte saínte do maxilar inferior'⁴. Neste caso no diccionario non se rexistra a variante *bico*, propia da área mindoniense, e as outras son tratadas como formas sinónimas (*queixo=queixelo=barba=barbadela=papo*). A forma con maior difusión territorial é tamén a escollida como forma máis común no uso. Posiblemente, a razón da preferencia non sexa só a maior extensión xeográfica que ocupa, senón tamén a de ser unha forma menos ambigua para o resto do dominio (as outras voces utilízanse tamén para denominar outras partes da cara: *bico* 'boca das aves e, por extensión, a das persoas e de certos animais', *papo* 'vulto que se forma debaixo do queixo', *barba* 'conxunto de pelos que nacen no queixo, queixadas e fazulas do home').

Os dous seguintes mapas (7 e 8) presentan dúas formas con escasa representación dialectal, *cogomelo* e *bocexar*, que sen embargo son as preferidas na variedade estándar. No mapa 7 represéntase o reparto das denominacións empregadas como nome común para distintas especies de fungos comestibles e venenosos. Dos dous conxuntos de formas máis extendidas o primeiro fórmano denominacións analíticas (*pan de cobra*, etc.) e o outro nomes metafóricos non específicos (*sombrilla, paraugas, capucha*, etc.). A que hoxe se emprega como voz común é unha forma marxinal e moi minoritaria que só se rexistra en dous lugares da provincia de Ourense e un en Zamora. No diccionario recóllese como forma simple única *cogomelo*, sen indicación de ningún sinónimo⁵. O mapa 8 representa un exemplo similar ó anterior. Para designar a acción de abrir a boca involuntariamente (por sono, aburrimiento, etc.) a forma máis común é a analítica composta por verbo e substantivo, *abrir a boca*, que está estendida por todo o territorio. A forma *bocexar* e as súas variantes (*boquear, boquexar*, etc.) rexístranse nunha área limitada marcada no mapa con triángulos. No diccionario aparece como forma preferente ó lado das variantes *boquear* e *boquexar*, que son presentadas como sinónimas, e tamén é a forma á que se remite como definición do sintagma *abri-la boca* (s.v. *abrir*). A preferencia por estas dúas denominacións con distribución restrinxida con seguridade ten que ver coa necesida-

⁴ Baixo *barba* e *queixo* represéntanse outras formas co mesmo radical: *queixelo, barbela, barbadela, barbante, barbarote* e *barbirote*.

⁵ Baixo a entrada de *pan* encóntranse os sintagmas *pan de cobra, pan de raposo, pan de sapo* como 'variedades de cogomelo'.

de de procurar formas simples e tamén coa similitude cos correspondentes cognados portugueses (*cogumelo* e *bocejar*).

Os tres últimos mapas serven para exemplificar como se pode constituír un sistema de termos complementario a partir de variantes con diferente reparto dialectal. No mapa 9 represéntase a distribución das formas recollidas para o concepto 'desprender olor', no mapa 10 as denominacións para 'desprender olor desagradable' e no mapa 11 as voces para 'desprender olor agradable'. Os tres pares de voces aparecen tratados como sinónimos no dicionario, aínda que pola forma en que se presentan e tamén polo que se constata no uso se observa unha certa preferencia polo sistema *feder/cheirar/recender*⁶ que, como se aprecia nos mapas, non coincide co de ningunha área xeográfica.

O último exemplo que expoño mostra un caso en que o número de formas para denominar un mesmo concepto é moi abundante. Trátase das denominacións para a 'folla do piñeiro'. Na táboa aparecen ordenadas pola frecuencia unha selección das formas recollidas nos puntos enquisados para o *ALGa*. En total rexistráronse 74 denominacións distintas, das que só 4 se utilizan en máis de 10 dos lugares enquisados (*rama*, *frouma* e *agulla*). No dicionario encóntranse para o mesmo concepto as voces *frouma*, *rama*, *arume* e *lesta*, que son tratadas como sinónimas. As dúas primeiras están entre as rexistradas no *ALGa* como máis frecuentes, pero as outras dúas figuran con frecuencias moito menores (5 rexistros de *arume* e 1 só de *lesta*).

5. REMATE

Poderíase botar man doutros moitos exemplos para ilustrar cómo a lingua estándar integra a variación léxica que se dá no galego dialectal. As mostras que acabo de ofrecer non deben entenderse como censuras ó traballo dos lexicógrafos e dos encargados da estandarización do léxico. Máis arriba advertín da dificultade que supón e suporá sempre conciliar a imprescindible uniformidade do estándar coa variedade que se dá nos dialectos. A miña pretensión foi máis ben mostrar que a dialectoloxía pode e debe desenvolver un papel de relevancia na codificación léxica da variedade estándar, porque é unha fonte especialmente relevante que nos facilita formas vivas que son sentidas como propias polos falantes e tamén porque nos

⁶ Nas observacións á voz *cheirar* indícase "Ás veces o significado de cheirar depende do adverbio (*ben* ou *mal*) do que vaia acompañado, pero cando non leva un adverbio, nalgúns partes de Galicia equivale a 'cheirar mal', 'feder'."

fornece información sobre a extensión xeográfica do seu uso. Os dialectos sempre se consideraron pezas fundamentais para o estudo da lingua, e tamén deben desenvolver un rol clave nos procesos de estandarización como fonte de enriquecemento do patrimonio lexical da lingua. Cando estean publicados os resultados das investigacións realizadas ó redor do *ALGa*, o galego contará cuns materiais moi valiosos que se deberán incorporar ós repertorios léxicos e que terán que ser tidos en conta á hora de facer novas propostas lexicográficas.

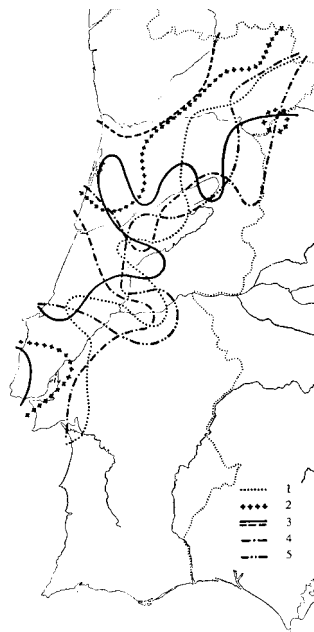
BIBLIOGRAFÍA

- Bibiloni, G. (1997): “Sobre l'estandar composicional”, en Institut d'Estudis Catalans: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Mallorca (18 i 19 d'octubre de 1996)*. Barcelona-Palma: Institut d'Estudis Catalans–Universitat de les Illes Balears, 33-38.
- Cintra, L. F. Lindley (1983): “Áreas lexicais no territorio português”, en L.F. Lindley Cintra: *Estudos de dialectologia portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa, 55-94.
- Dubert García, F. / X. Sousa Fernández (2002): “Areas lexicais galegas e portuguesas. A proposta de Cintra aplicada ó galego” en R. Álvarez, F. Dubert e X. Sousa (eds.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 193-222.
- Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Xerais: Vigo.
- Haas, W. (1982): “On the normative character of language”, en W. Haas (ed.): *Standard languages. Spoken and written*. Manchester: Manchester University Press, 1-36.
- Hermida, C. (1992): *Os precursores da normalización*. Vigo: Xerais.
- Hidalgo, M. (1998): “On the question of ‘standard’ versus ‘dialect’” en M. D. Linn (ed.): *Handbook of dialects and language variation*. San Diego: Academic Press.
- Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega (1995): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Vigo: RAG/ILG.
- Real Academia Galega (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*, dirixido por Constantino García e Manuel González González. A Coruña / Vigo: Xerais / Galaxia.
- Santamarina, A. (1994): “Norma e estándar” en G. Holtus, M. Metzeltin e Ch. Schmitt (eds.): *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Vol VI, 2, 66-79.
- Saramago, J. (2002): “Diferenciação lexical interpuntuall nos territórios galego

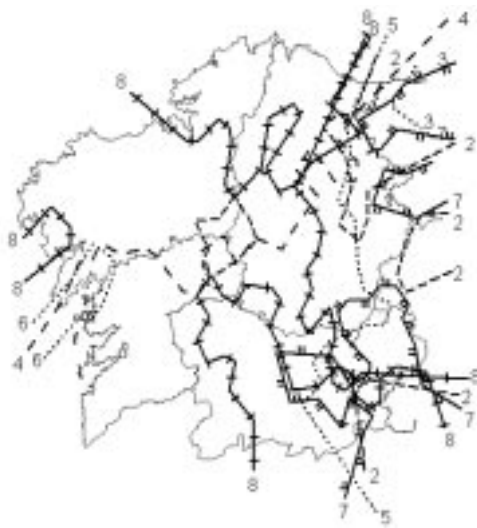
e portugués (estudo dialectométrico aplicado a materiais portugueses do *ALPI* e a materiais galegos do *ALGa*)” en R. Álvarez, F. Dubert e X. Sousa (eds.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 41-68.

Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (1996): *Actitudes lingüísticas en Galicia*. [A Coruña]: Real Academia Galega.

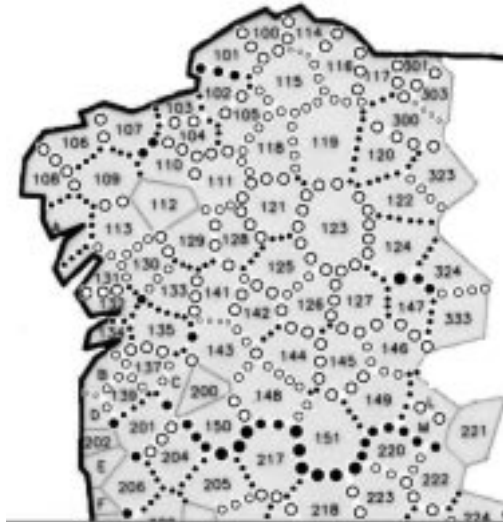
APÉNDICE DE MAPAS

Mapa 1. Cintra 1983

Mapa 2. Dubert e Sousa 2002

Mapa 3. Saramago 2002

Mapa 4

Mapa 5

Mapa 6

Mapa 7

Mapa 8

Mapa 9

Mapa 10

Mapa 11

Atlas Lingüístico Galego
Cuestión 1915: “Folla do piñeiro”

rama	35	picaño	2	paulo	1
frouma	20	gueldo	2	pica	1
agulla	10	gasto	2	pou	1
fronza	9	esquilmo	2	pudia	1
fáisca	8	foupa	2	raspa	1
folla	8	poxa	2	rella	1
poma	8	gullo	2	rela	1
pico	8	medra	2	tamo	1
penica	7	muña	2	baruma	1
candea	7	búisas	2	espía	1
isca	6	esquilomo	2	espita	1
pelo	5	povela	2	caruma	1
cisco	5	pomada	2	maravalla	1
arume	5	ramada	2	moame	1
pluma	4	bulleiro	1	palluso	1
fasco	4	arxe	1	picón	1
bullo	4	broza	1	piñuca	1
fasto	4	balba	1	puísca	1
horquilla	3	froula	1	pulazo	1
bruma	3	cana	1	resina	1
musgo	3	murquio	1	charamela	1
pilro	3			churuma	1
muña	3			garuma	1
moaña	2				

Táboa